

Riim eesti poetilises kultuuris

Teooriad ja praktikad

MARIA-KRISTIINA LOTMAN, REBEKKA LOTMAN

Eesti ilukirjandusliku luule algusperioodil kuulus riim pea lahutamatu võrsikunsti juurde, kuid alates 1950. aastate lõpust on selle tähtsus kirjalikus luules järk-järgult kahanenud, jäädes eelmise sajandi lõpus pigem kõrvaliseks võtteks. XXI sajandi tunnustatud luulekogud on vaid mõne üksiku erandiga kõik vabavärsilised, kindla meetrumi ja regulaarse riimita. Seevastu niinimetatud leviluules – luulelaadides, mis ei mahu raamatukaante vahele, sh popmuusika laulusõnad, lavaluule (luuleprömmud), aga ka sotsiaalmeedialuule – on riim senini oluline värsitehniline komponent, räppluules (hiphopmuusika sõnalisel tasandil) isegi struktuurne aluselement. Eesti kirjaliku luule vabavärsistumisega hääbus huvi riimi vastu ka metatasandil. Kui alates esimestest eesti poetikaõpetustest XIX sajandil kuni 1970. aastateni oli just riim värsiõpetuses ja kirjandusteoreetilistes käsitlustes läbiv probleem ja vaidlusküsimus, siis selle kõlakujundi kadumisega kõrgluulest on vaibunud selle teemalised arutelud. Üksikute (osaliselt) riimiliste luulekogude arvustustes kohtab hinnanguid „riim riimi pärast”, selgitamata, mida on silmas peetud, mängulisemate kooskõlade puhul on kritiseeritud nende ebapuhtust.¹ Leviluule kasvava tähtsusega – räppluulet on nimetatud kaasaja populaarseimaks luulelaadiks² – on aga riimikunst uuesti fookusse tõusnud ning see on päevakohane ka teoreetilisel tasandil.

Siinsel artiklil on kaks eesmärki. Neist esimene on anda ülevaade eesti riimi probleemidest ja käsitlustest alates esimestest riimluuletustest XVII sajandil kuni tänapäevani. Teiseks luuakse uudne metodoloogia eestikeelse riimi foneemilise struktuuri uurimiseks, mida rakendatakse eri perioodide autorite lõppriimilise luule statistilises analüüsis. Tegu on eeluuringuga, mis põhineb kolmeteistkümne luuletaja loomingust moodustatud valimi analüüsil, taotlemata seega hõlmavust. Materjali kogumisel on jälgitud, et esindatud oleksid eri ajastud ja luulelaadid, samas on igast ajastust valitud (vähemalt) kaks autorit, eesmärgiga pakkuda võrdlevat perspektiivi

¹ Nt kirjutab Mihkel Kaevats (2006) Indrek Hirve luulevalimiku „Surmapõletaja” (2006) arvustuses: „Riimide kuritarvitamine, n-ö riim-riimi-pärast-võte ei ole varasele Hirvele tundmatu.” Jüri Kolk võtab aga riimi suhtes hoopis normatiivse hoiaku, avaldades arvamust Linnar Priimäe luulekogu „Medeia” (2023) riimide kohta. Kolk (2023) märgib, et need riimid võivad küll paberil head välja näha, „aga kui on erinevas vältes sõnad riimuma pandud, siis nad tegelikult ei ole riimid”; irdriimide kriitikat vt Väljataga 2015: 57.

² Ehkki leviluule tähenduskuulub midagi veel – laulusõnade puhul muusika ja esitus, Instagrami-luules visuaalid, lavaluules esitus, vahel ka kostüümid jne –, ei muuda see tõsiasja, et vastavate kunstide tekstiline tuum on luule, sageli põhjalikult instrumenteeritud (eriti räppluule) ja rütmistatud. Ajalooliselt tähendabki *lühürika* muusika saatel esitatavat luuležanri. California ülikool Los Angeleses (UCLA) õpetab juba räppi kui kirjanduse osa, seejuures tänapäeva populaarseima luulelaadina. Võrreldes eesti luuleraamatute tiraaže hiphopalbumite levikuga, võib julgelt väita, et leviluule on suurima publikuga luulelaad ka eesti tänapäeva luules.

ning uurida nii erinevusi kui ka sarnasusi. XIX sajandist kuuluvad kirjaliku, n-ö raamatuluule valimisse Friedrich Reinhold Kreutzwaldi (1803–1882) ja Anna Haava (1864–1957), XX sajandi esimesest poolest Marie Underi (1883–1980) ja Valmar Adamsi (1899–1993), sajandi keskelt Artur Alliksaare (1923–1966) ja Ain Kaalepi (1926–2020) ning lõpust Harald Rajametsa (1924–2007) ja Indrek Hirve (snd 1956) värsid. Uuema aja kirjalikust luulest on analüüsitud Contra (Margus Konnula, snd 1974) riimluulet. Leviluule – algselt ilmunud mõnes muus meediumis kui raamatus – valimisse kuuluvad möödunud sajandi lõpust ja XXI sajandi algusest Mait Vaigu (snd 1969) kirjutatud laulusõnad, XXI sajandist Lauri Räpi (snd 1977) Instagramiluule ning räppluulest Genka (Henry Kõrvits, snd 1974) ja Metsakutsu (Rainer Olbri, snd 1987) laulutekstid.³ Täielikuma pildi saamiseks tuleb edaspidi uurida teiste seas Betti Alveri, Henrik Visnapuu, Doris Kareva, Ott Arderi, Eda Ahi, nublu jpt riimi-poetikat. Riimi semantilise struktuuriga seotud probleemid jäävad siinse uurimuse raamidest välja.

1. Eesti riimi raskused ja nende põhjused

Riim on olnud luulekriitikas ja -teooriates keskne vaidlusküsimus – diskussioonid on olnud kirglikud ja kohati läinud isiklikuks. Peamised probleemid on puudutanud kolme aspekti.⁴ Esiteks, mis on (õige) riim? Teiseks, millised on eesti keele riimivõimalused? Ning kolmas, eesti oma riimi küsimus lähtub XIX sajandi poeetika-käsitluses tekkinud „oma” ja „võõra” opositsioonist, mille aluseks on tõsiasi, et eesti rahvalaul oli algsel ajal riimilise ning lõppriim tuli eesti kirjalikku luulesse saksa kultuurist.

Eesti keeles riimimise raskused tulenevad juba lingvistilistest põhjustest, mis ühest küljest vähendavad täpse riimi loomise võimalusi, kuid teisalt ajendavad vahelduse otsinguid ja riimimänge. Esiteks on eesti keeles rohkesti vokaale, mistõttu on täishäälikuid sisaldavate silpide variatsioon suhteliselt suur ning riimide leidmine selle võrra raskem. Mida vähem on keeles vokaale, seda väiksem on võimalike variantide hulk ja seda lihtsam on leida täpne riimipaariline. Teiseks võib suur osa vokaale liituda diftongideks⁵ ja nii suureneb vokaale sisaldavate silpide variatsioon veelgi, muutes täpsete struktuurikorduste saavutamise omakorda keeruliseks.

³ Luulekogudest on uurimuse allikateks Valmar Adamsi „Suudlus lumme” (1924), Artur Alliksaare „Päikesepillaja” (1997), Contra „Suusamütsi tutt” (2001), Anna Haava „Luuletused” (1888), Indrek Hirve „ööpäev” (2000), Ain Kaalepi „Muusad ja maastikud” (2008), Friedrich Reinhold Kreutzwaldi „Laulud” (1953), Harald Rajametsa „Aeg astuda” (1997) ja Marie Underi „Sonetid” (1917); Mait Vaigu laulusõnad on samuti võetud luuleraamatust, kogust „Kõigil on alati õigus” (2012). Lauri Räpi allikaks on tema Instagrami konto, Metsakutsul album „Kuhu koer on maetud” (2016). Genka tekstid pärinevad ansambli Toe Tag albumilt „Legendaarne” (2004), kus osalevad teisedki räpparid, ent valimis on nimelt tema laulusõnad, näitamaks ühe autori, mitte kollektiivset riimistrateegiat.

⁴ Vt selle kohta ka Lotman, Lotman 2022: 134–136.

⁵ Tiit-Rein Viitso (2003: 22, 2008: 185) eristab koguni 25 diftongi omasõnades ja lisaks 11 diftongi laensõnades; eesti diftongide kohta spontaankõnes vt Teras 2012.

Kolmandaks sekkub eesti riimikunsti välde: täielikus kokkukõlas ei tohi riimid olla eri raskusega (vrd Rajamets 1959: 1574) ning eesti keele kolm vädet vähendavad täpsete riimide võimalusi. Täpse välte nõue aga ei ole kivistunud norm. Nagu on täheldanud Mart Mäger (1971: 128), hakati üleminekul suulisest kultuurist kirjalliku erivälist riimi vastuvõetavaks pidama: kui riimilise rahvalaulu poeetika välitis kvantiteedierisusega riimipaarilisi, siis kunstluule toob graafilise ehk „silmaariimi” mõjul küllalt sageli kaasa teise- ja kolmandavälisteliste sõnade riimimise. Silmaariim on seega täpne kooskõla kirjaõppes, kuid häälduses võib esineda kõrvalekaldeid. Näiteks Marie Underi (1917: 5) värssides „On palju naemas punasuul mu salmis. [---] Nii hulle hõiskeid nukras hinges valmis!” on esimene riimipaariline teises, teine kolmandas vältes.⁶ Seevastu kõrvariimi osised on häälduslikult täpselt vastavuses, ent kirjaõppes võib (nt *Gandhi* : *mandi*), aga ei pruugi olla erinevus. Just viimast, muude tingimuste kõrval samavälist kokkukõla on puristlikumad autorid pidanud ainuõigeks riimiks. Kaalep nimetab fonoloogilise välte vastu eksivaid riime lausa vigas- teks – kirjaõppes sarnasus tema jaoks neid ei õigusta, „sest riim peab igal juhul midagi ütlema kuulaja kõrvale” (Kaalep 1959: 115; vt ka Väljataga 2015: 56–57).

Neljandaks tekitab raskusi eesti keele morfoloogiline struktuur. Ehkki levinud arvamuse kohaselt on käändelistel kehtel flektiivriimide võimalikkuse tõttu täpsete riimide loomisel eelis, siis eesti keeles on muutkondade hulk nii käänd- kui ka pöördõnadel võrdlemisi suur ning morfoloogiliste lõppude varieeruvust suurendavad laadi- ja lõpukaheldused. Rajametsa (1997: 127) luuletus „Poeetökonoomia” näitlikustab hästi, kuidas muutelõppudeta võib riimimine hoopis lihtsam olla: „Mu meetodiga üpris rah. / on kõik, kes mõist., et aeg on rah.”

Eraldi võib nimetada sõnavaraga seotud raskusi, mille puhul on ühelt poolt teguriks asjaolu, et eesti ilukirjanduslik luule on võrreldes Euroopa suuremate luulekultuuridega alles üsna noor, teisalt on aja jooksul järjest kasvanud riimimata luule osakaal, mistõttu on riimirepertuaaril olnud üsna vähe aega kujuneda. Siiski on mõnes valdkonnas, näiteks looduslühirikas, riimisõnavara mõnevõrra rikkalikum. Soneti leksika temaatilist piiratust kinnitab statistiline analüüs: aastatel 1940–1968 avaldatud eesti algupäraste sonettide 9253 riimi seas on enim kasutatud lekseem „tee” (60 korda), tähistades üksnes „rada”, niisiis kordagi pole seda kasutatud joogi tähenduses. Seejuures „tee” sünonüüm „rada” on esinemissageduselt seitsmendal kohal (35 korda). (Lotman 2004: 50) Need näited kinnitavad, et riimides on esmatähtis sõna tähendus, mitte foneemiline koostis, samuti et eeltoodud perioodi luules on olulised kindlad teemad.

Arvestades kõiki neid raskusi, pole ime, et eesti riimiloo algusest peale on luuletajad otsinud pidevalt uusi viise eesti riimivõimaluste paremini ära kasutamiseks või laiendamiseks, olgu siis leidliku keelekasutuse või vaba suhtumisega traditsioonilistesse riimireeglitesse.

⁶ Sarnane tagajärg võib olla palatalisatsioonil, näiteks Räpil: „üks suunurk / üleval / ja teine all / see on me / eluteatri / maskiball” (Räpp 27. III 2022).

2. Lühiülevaade eesti riimiloost

Eesti riimilugu algab kunstluule tekkega XVII sajandil, kui loodi esimesed eestikeelsed luuletused ja hakati tõlkima kirikulaule lõppriimilistesse silbilis-rõhulistesse värssidesse. Juba esimene teadaolev ilukirjanduslik eestikeelne ilmalik luuletus, Reiner Brockmanni „Carmen Alexandrinum Esthonicum ad leges Opitij poeticas compositum” on läbivalt naislõpuliste paarisriimidega:

Sest peat sinna kahs nühdh suhre Röhmo tehha/
 Eth ni suhr Jssa-Arm on sünno jure nehha.
 Ep olcko südda kurb/ sest Jummal Armo nõitap/
 Ninck omma Wehje kahs keick Jhma Jhut tõitap.
 Ninck kuß se kurri Wajm Teid tahap erra neelma/
 Sahp tedda wegkiwast se Körgkemb erra keelma.
 (Brockmann 2000: 96)

Siinsed riimid erinevad aga eesti rahvalaulude omadest: mõjudes kirjapildilt täisriimidena, on häälduslikult eri rõhuvokaalide ja väldete tõttu tegu siiski irdriimidega. Silmariimina kõlavad kokku sõnapaarid *teha : näha* ning *näitab : täidab*, teisalt kasutatakse XVII sajandil ka saksa ortograafia põhimõtetele tekkinud kõrvariimi vabadust, nt *teuta : hoida* (vt lähemalt Lotman 2016: 233–235). Peamised kõrvalekalded täisriimist seisnevadki sellel ajal erivältelisuses ning rõhuvokaalide erinevustes, mida esineb rohkesti täpitähtedega vokaalsete tuumade puhul, nt *käib : võib* (Ross 2013: 523), ning saksa keele ortograafianormide rakendamisel, nt riimides sõnu, mille vokaalsesse tuuma kuuluvad *ä* ja *e*.

XIX sajandil hakati eesti riimi üle teoreetiliselt arutlema. Teadaolevalt esimeses eesti riimiteoorias käsitleb estofiilist vaimulik Peter Heinrich von Frey (1813) üksnes lõppriime, pidamata neid seejuures eesti keelele eriti sobivaks. Oma traktaadiga pani Frey aluse arusaamale, et eesti keel on riimivaene, see väide muutus järgmise sajandi jooksul üha levinumaks ning on juurdunud tänapäevalgi. Frey hinnangul peaksid seetõttu – erinevalt saksa luulest – eesti luules olema lubatud „ebapuhtad” riimid, näiteks *käes : mees*, *ütled : kiitled*, *arm : koorm*, *kulen : tullen* (vt ka Põldmäe 1978: 10), eeldamata täielikku kokkulangemist esimesest rõhusilbist alates ega riimipaariliste samavältelisust. Frey käsitlus lahkneb seega Martin Opitzi puristlikust arusaamast (vt lähemalt Opitz 2016), ent need vabadused on Freygi jaoks lubatud ainult riimivaeses eesti ja mitte saksa luules.

Esimene eestikeelne riimikäsitlus pärineb 1878. aastast, kui tõlkija ja luuletaja Jaan Bergmann pani artikliga „Luuletuskunst” aluse eesti poeetikaõpetusele. Selles eristab ta rangelt algus- ja lõppriimi. Lõppriimi määratleb ta normatiivselt, esitades sellele kindlad nõuded: „Riimiks nimetatakse täieste sarnaselt kõlavat värsilõppu, kus üksi viimse tõusu algusumbhääleline ühesugune ep ole – ning seda peab ta olema –, kuna kõik teised tähed lõpu poole, täis- häälelised nii hästi kui umbhäälelised, täieste ühesugused on küll pikkuse, küll rõhuras- kuse, küll väljarääkimise poolest. Puudub aga üks ainuke

neist tingi-täitmistest, on sedamaid riim segane, on kehva riim.” (Bergmann 1878: 44) Neis neljas reeglis – riimuvate foneemide häälduse, veldete ja rõhkude täielik kokkulangemine ning erinevus (kaas)rõhusilbi alguses – tugines Bergmann tõenäoliselt Opitzi poetikale „Buch von der Deutschen Poeterey” (1624, e k „Raamat saksa luulekunstist”, Opitz 2016). Samas on oluline märkida, et selle ajastu riimiline luule ei vasta neile nõuetele, vastupidi: Henrik Visnapuu (1932a: 579–580) hinnangul ei ole eesti luule kunagi sellest riimiideaalist kaugemal seisnud kui XIX sajandil. Näiteks Kreuzwaldi (1865: 5) luuletuse „Kõrbes” avastroof: „Eks se ole ilma aegu, / Armsad sõbrad, ütelge: / Et me liiwa kõrwe kaudu / Elu rada uurime?”

Bergmann teeb oma poetikas teiseigi olulise eristuse, vastandades oma ja võõrast, alg- ja lõppriimi. Algriimi nimetab ta eesti luule „päris ehteks”, soovitades seda rohkem kasutada, et luule saaks „rahva südames ning hinges hääldamaad leidma”. On aga huvitav, et neid kahte kõlakujundit käsitleb ta ka ise põhimõtteliselt erinevalt: lõppriimi kirjeldab ta normatiivselt, algriimi seevastu deskriptiivselt: „Assonationiks hüüetakse seda sarnast kõla ning värsi ise-olu, mis seeläbi sünnib, et tõusulipide täishäälelised, mitte algusumbhäälelised, ühesugused on.” Algriimi tarvitamine ei ole range nõue, vaid soovituslik: kaunima kõla saavutamiseks oleks tema hinnangul hea kasutada assonantsi koos alliteratsiooniga. (Bergmann 1878: 43) Niisiis ei ole need värsitehnilised juhised, kuidas ja mida tohib riimida, vaid hoopis soovitus kasutada suurema mõju saavutamiseks rohkem algriimi ning konsonant- ja vokaalalgulisi riime koos. Tegu pole üksnes esimese eestikeelse värsiõpetusega – „Luuletuskunsti” võib pidada ka eesti statistilise värsiteaduse eellooks, sest Bergmann esitab selles arvandmeid algriimi kasutuse kohta „Kalevipojas”⁷.

XIX sajandi riimiloomes sarnanevad peamised kõrvalekalded täisriimilisusest XVII sajandi omadega. Esineb erivärtelisi riime, seda peamiselt teise- ja kolmandavärteliste (nt Friedrich Kuhlbarsil: *pilve-anges* : *lõnga langes*) või siis esma- ja teisevärteliste riimide vahel, ent harva tuleb ette ka esma- ja kolmandavärteliste sõnade riimimist (nt Jakob Liivil *alla* : *sala*; vt lähemalt Lotman 2016: 236–237). Samuti leidub kõrvalekaldeid rõhuvokaalides (nt Bergmannil: *mererannal* : *pinnal* ja *päeva* : *laeva*). Vabalt kasutatakse muutelõpuriime (vt ka Väljataga 2015: 56).

XIX sajandi lõpul ja järgmise algul püüti riimimisel ennekõike jõuda järele Bergmanni kehtestatud reeglitele. Näiteks 1907. aastal kirjutas Johannes Aavik, et eesti luule ei ole vabavärsiks valmis: suurte kultuurrahvaste luules on rütm ja riim pika tarvitamise järel banaalseks läinud, eesti kirjanduses, „kus veel nii vähe vormi poolest laitmata luuletusi on”, tuleb korrektsed riimid ja värsimõõdud läbi harida (Aavik 1907: 2).⁸ Ning kuigi nooreestlaste loominguast alates hakkasid eesti luulesse jõudma modernistlikud luulevoolud, rikastades luulet uute žanride, seni kasutamata

⁷ Bergmanni analüüs näitab, et „Kalevipoja” värsides on enim (61%) kasutatud kahesambalisi alliteratsioone, nt „kana kaissu”, „leina lepituseks”, kolmesambalisi alliteratsioone leidub 26%, nt „jooske jõudsamalt, jõgedad”, ja neljasambalisi esineb 8%-l värsidest, nt „Wõtab wihu wõlsiwallast”; 5%-l värsidest puudub alliteratsioon sootuks, nt „Lesk läks aita waatamaie” (Bergmann 1878: 42–43).

⁸ Hiljem avaldas Aavik (1922) käsitluse, kus ta analüüsib üksipulgi oma kaasagsete tipp-luuletajate värsitehnikat ning leiab selle olevat muu hulgas riimitehniliselt veel vigasema kui XIX sajandi luules.

poetiliste vormide, uudsete värsimõõtude ja strooformidega, jäi riimluule vaba-värsi üle valitsema sellelgi külluslike katsetuste ajastul. Veelgi enam, isegi „puhta” riimi kaanon jäi sajandi esimestel kümnenditel kirjanduskriitikas kehtima.

Olukord muutus 1920. aastatel, kui mõnele autorile hakkas traditsiooniline riim näima iganenud ja kulunud. Täisriimide võimalused tundusid ammendunud ning mitmed luuletajad ja tõlkijad asusid välja töötama uusi, eesti luule riimitehnikaid laiendavaid mudeleid. Esimestena hakkasid teadlikult katsetama⁹ erinevate irdriimitehnikadega Johannes Semper ning Henrik Visnapuu. Nad võtsid kasutusele mitmed seni lubamatud, näiteks assonantsriimid, nagu *tuppa* : *nurka*, ning isegi lahk-silbilised riimid, nagu *järgi* : *märgade* (Kruus 1962: 658; vt ka Väljataga 2015: 56). Kui varasem täisriimikaanon oli sündinud saksa poeetika mõjul, siis nende uusriimide lätted asusid vene kaasaegses luules. Oskar Kruusi (1962: 658) hinnangul hakkasid Visnapuu ja Semper neid tarvitama Vladimir Majakovski poemi „150 000 000”, samuti varasemate teoste, ennekõike Aleksandr Bloki luuletuste eeskujul.

Radikaalsema luulereformi pakkus välja Valmar Adams, kutsudes üles hülgama traditsioonilisi riimireegleid ja kasutama uut tüüpi irdriimi. Luulekogu „Suudlus lumme” (1924) on nii implitsiitselt kui ka eksplitsiitselt tema uusriimi manifest: raamatu vahel lahtisel lehel esitatud uue riimi põhimõtteid näitlikustavad kogu luuletused. Adams hakkas propageerima riime, kus vokaalid langevad kokku, kuid nii rõhusilbi kui ka rõhutute silpide konsonantides on lubatud lahknevused, nt *janu* : *anum*, *pikad* : *plika*, *mardus* : *madrus*, *puurin* : *suurim*. Arvustustes suhtuti Adamsi uuendustesse kriitiliselt ja mitmed autorid mõistsid sellised riimid avalikult hukka. Eriti ägedalt reageeris Anton Jürgenstein, kes laiendas Adamsi täisriimist kõrvalekaldumise muudelegi võimalikele normist lahknemistele:

Selle põhimõtte järele oleks siis „õigustet” näit. kleptomaania, alkoholism, sadism ja kõiksugu kurikalduvused. Sest neid on tõeliselt olemas. Ja sünniks neist pervers värsse veeretada, kus siinamaalsed puhtad riimid juba tülgestatavatenä tunduvad ja kus, nagu „saate” teises osas õpetatakse, selle asemel tuleks „uus riimi raffineerit meloodia”, kus õitseksid nõndanimetatud „erdriimid”: *laip* – *lai*, *Hiina* – *piinad*, *janu* – *anum*, *pikad* – *plika*, *mardus* – *madrus*, *puurin* – *suurim* jne. (Jürgenstein 1925)

Teravat diskussiooni Adamsi luulekogu ja uusriimide üle analüüsis pamfletis „Meie kirjandusliku kriitika pankrott” (Vask 1925) Inno Vase pseudonüümi all – nagu hiljem selgus – Valmar Adams ise. Oli aga ka luuletajaid, kes Adamsi riimivabadused rohkemal või vähemal määral omaks võtsid, ja nii leidub adamslikke riime siimaani nii originaalluules kui ka luuletõlgetes.

Järgmisel kümnendil, 1930. aastatel tekkis suundumus loobuda võõrmõjudest, mis riimis tähendas vene ja saksa eeskujusid, ja otsida eesti oma riimi. Taas oli selles

⁹ Irdriime esineb ka varasemas luules, iseloomulikuks näiteks on Juhan Liivi riimitehnikad (nt „Ärge küsige mult luuletusi, / ärge küsige mult midagi: / hoidke oma arutuse-mesi, / hoidke oma kiitus tagasi”; Liiv 1989: 251), kuid nii temal kui ka teistel selle aja luuletajatel ei ole see niivõrd kunstiline võte, kuivõrd täpsema riimi puudumine või suutmatuse seda leida. Nüüd hakati uusi võimalusi manifesteerima ja luules süsteemselt läbi katsetama.

uuendaja Visnapuu, kelle sõnul vajas uus aeg uusi riime, puhasriim *raju* : *saju* oli tema sõnutsi liiga magus ja naiselik valitseva meheliku aja jaoks: „Ajapsüühika nõuab midagi tugevamat, karedamat ka värssi instrumenteerimises” (Visnapuu 1932b: 322). Nii pakkus ta välja enda hinnangul kõige eestipärasema riimitüübi, alliteratiivsest rahvalaulust lähtuva *kulda* : *karda*, *kopli* : *kupli* tüüpi konsonantriimi (Visnapuu 1932b: 313–317), kus erinevus asetseb rõhulistes vokaalides. Taolist ideed kordas samal aastal ajakirjanik ja õpetaja Eduard Pertmann, kes leidis sarnaselt Freyga, et saksa keelest toodud täisriiminõudele ei ole eesti keeles palju võimalusi, ja pakkus lahendusena pöördumise eesti rahvalaulude poole: „Kõige eestipärasem riim on alliteratsioon ja assonants, sest vanad eesti rahvalaulud tunnevad ainult neid riimivorme.” Nii soovitati Pertmann riimivaesuse ületamiseks ühendada need kaks regivärsist pärit kõlakujundit lõppriimiga, saades riimid, nagu *sulg* : *selg*, *laastu* : *aastal*, *tunde* : *unne*. (Pertmann 1932)

Ent mõni luuletaja hakkas samal kümnendil nägema igasuguseid värsitehnilisi katsetusi modernistlike võõrmõjudena, ning välja kujunes puristlik traditsioon, vastandudes korraka XIX sajandi vormikonarlikule luulele ning kunstilisi vabadusi lubavale kaasaegsele luulele. Selle traditsiooni tähtsaim esindaja on arbuja Betti Alver, kes taotles nii tõlgetes kui ka oma luules puhtaid täisriime, näiteks Puškini „Kaukasuse” tõlke algus:

Mul jalus on Kaukasus. Lumi ja jää
all sügaval järsaku soppides lasub.
Suur kotkas, kes rahnudelt lennule asub,
jäeb aeglaselt keerlema ümber mu päa.
Ma silmitsen ojade arglikku algust
ja lumelaviinide veiklevat valgust.

(Puškin 1972: 111)

Selle tõlke riimid on hoopis teistsugused kui varasemas luules: tegu ei ole enam kulunud kooskõladega (*mind* : *sind*), vaid kasutusel on tugevad tüviriimid. Neis ei ole lühendusi märkivaid apostroofe – riimimiseks on leitud võimalused loomulikust keelest ilma seda moonutamata. Sõnalõppude väljajätule eelistatakse haruldaste või isegi uudissõnade kasutamist riimipositsioonil.

Teise maailmasõja järel muutunud poliitilisel olukorral oli mõju värsitehnikale. Pärast seda, kui Nõukogude Liit oli Eesti okupeerinud, sai ametlikuks kirjandusvooluks sotsialistlik realism ning luulest kadusid eksperimentaalsed suunad: tsen-suuri tekkides muutus sisu kõrval üheplaanilisemaks ka vormiline tasand. Sõjaeelset modernistlikul perioodil meetrumilt ja riimiskeemidelt mitmekesisestunud sonette hakati taas kirjutama traditsioonilises viisikjambis ja klassikaliste riimiskeemidega, samuti kadusid katsetused riimitüüpidega – kuni 1960. aastate kassetipõlvkonnani sai valdavaks täisriim (Lotman 2017: 87).

1950. aastate lõpust alates hakkas luule järk-järgult vabavärsistuma, ent samal ajal elavnes uuesti riimidiskussioon, mida alustas Paul Maantee (1959). Seni oli riimi defineeritud kui foneemilist ja/või prosoodilist vastavust värsilõpus paiknevate

sõnade vahel, Maantee juhtis aga tähelepanu ka riimsõna tähendusele: „Lühidalt – ja olgu see rõhutatud – riimida saab siiski ainult sõnu, mitte häälikuid. Sõnal on nimelt peale kõla ka tähendus.” (Maantee 1959: 448) Veelgi enam, semantiline aspekt kuulub tema riimidefinitiooni: „Riim on ilukirjandusliku stiili võte, mis seisab sama- või sarnasekõlaliste ja tähenduse poolest võimalikult erinevate sõnade kunstikavatsuslikus kordamises kindlatel rütmilistel distantsidele” (Maantee 1959: 450). Samas määratles Maantee (1959: 453) täpsed riimid kui sõnade täieliku kokkukõla vähemalt rõhusilbi vokaalist alates. Talle vastas Harald Rajamets, kes kritiseeris kaasrõhuliste riimide hõlmamata jätmist: tema hinnangul on kaasrõhulistel riimidel eesti luules oma koht, kuid nende omaduste ja kasutamisevõimaluste vaatlusega on trükisõnas tegeldud minimaalsel määral, samal ajal kui nende valdkond on avar ja eri sugestiivsuse astmega (Rajamets 1959: 1575–1576). Rajamets lisas: „Seejuures ei moodusta kaasrõhulised riimid mingit isoleeritud või lahushoidmist vajavat vormivahendite varu, vaid nad esinevad praktikas koos ja vaheldumisi pearõhuliste riimidega; ka ei kuulu nad eri stiilialale nagu irdriimid täisriimi suhtes; teoreetiliselt aga on neile kohaldatavad üldiselt samad mõõdupuud, seadused ja nõuded, mis pearõhulistelegi” (Rajamets 1959: 1576). Nii lubas ta esimese teoreetikuna käsitleda kaasrõhulisi riime täisriimidena.

Udo Otsus vaatleb riimi kompositsiooniliselt, selle mõju johtuvalt asendist: „Riimi läheduse või kauguse faktoril on riimi semantilise mõju suhtes hiiglasuur tähtsus” (Otsus 1969: 139). Seevastu Mart Mäger, kes samuti keskendub riimi kõlastruktuuri kõrval selle semantikale, rõhutab, et riimi „täpsus on usuaalne ja traditsioonist sõltuv ning ei väärtusta riimi funktsionaalselt – nii ird- kui täisriim täidavad võrdselt üht ja sama põhiülesannet [---]” (Mäger 1971: 129). Tema jaoks on riim omamoodi vastandite ühtsus: „Lõppriimis ühinevad sarnasus ja erinevus, foneetiline ja semantiline, süsteempärane ja individuaalne, ootus ja üllatus, sund ja vabadus; lõppriim samastab ja vastandab, ta on ettepoole suunduv ja tagasihaarav samaaegselt” (Mäger 1971: 125).

Siiani kõige metoodilisema lähenemise eesti riimi analüüsimiseks on monograafias „Eesti värsiõpetus” (1978) pakkunud välja Jaak Põldmäe, esitades süstemaatilise riimikäsitluse, mis erinevalt varasematest ei ole normatiivne, vaid pigem deskriptiivne: kõiki luuletajatel riimina kasutatud foneemikordusi tuleb kirjandusteadlasel lugeda riimiks, vaatamata nende ulatusele (Põldmäe 1978: 255). Põldmäe formuleerib väga üldise riimidefinitiooni: riimiks nimetatakse kindlates värsipositsioonides fikseeritavat vastavust mingite rõhurühmade või nende osade foneemikoostiste vahel (Põldmäe 1978: 256), st erinevalt varasemas traditsioonis sõnastatud pearõhulisuse nõudele loeb ta riimiks ka kaasrõhuliste taktide foneemikooskõlasid. Siiski jäävad määratlusest välja riimid, mille tuum langeb rõhutule järgsilbile, ehkki neid esineb eesti luules vähemalt XIX sajandist alates ning Põldmäe endagi ülevaade sisaldab selliseid näiteid (Aleksander Suumani „Kaugelt meenutab vast hane. / Kujult küll pole sarnane”). Lisaks töötas Põldmäe esimese teoreetikuna välja süsteemse ja mitmes aspektis eesti prosoodilisest süsteemist lähtuva riimikäsitluse, tehes riimistruktuuris vahet prosoodilisel, foneemilisel, süllaabilisel ja sõnapiiri tasandil. Prosoodiliste

tunnuste alusel eristab ta kokkulangemisi kvantiteerival ja aktsentueerival tasandil (st välteriimid ning pea- ja kaasrõhuriimid), foneemikoostise järgi täisriime, milles langevad kokku kõik foneemid alates (esimese) riimisüdame (esimesest) vokaalist kuni riimi lõpuni. Silbiarvu käsitledes teeb ta vahet võrdsilbilistel ja lahkriimidel, milles riimipaariliste silbiarv ei lange kokku. Veel võtab ta arvesse sõnapiire, tuues välja liht- ja liitsõnast moodustatud riimid.

Praktikas hakkas riimita vabavärss valitsema riimluule üle alles sajandi viimastel kümnenditel. N-ö kõrgluuletajad, kes riimluulet edasi viljelesid, katsetasid selle piiridega ja pakkusid välja uusi mudeleid. Ehkki nt Indrek Hirve luules valdavad kinnistunud täisriimid (*algus : valgus, värav : särav, ilm : silm* jne), võrdsitab ta neid üllatavate kooskõladega, kasutades värssidevahelist poolitust, nt *talu- / tavuse, kalla- / ta, poodu- / kael*, samuti poolikut sõna, luues helilise hääbumise efekti: „ma kordan – aiva kordan nagu narr: / sind armastan sind armastan sind ar...” (Hirv 2000: 143). Leidub eri rõhu ja vältega sõnade riime, nt *öönuuks : söönuks* (Hirv 2000: 40), ning vertikaalriimide kõrval horisontaalriime – siingi kohtab ülipika ja pika silbi (*taevane : vaevane*) ning ülipika silbi ja lühikeste silpide (*ne : tee : ne*) kokkukõla: „palg vastu palet – isa taevane / [---] / ja taevate on kaunis vaevane” (Hirv 2000: 200; siin ja edaspidi meie allakriipsutused – M-K. L., R. L.).

Ainulaadne on Mats Traadi heteropalindroomiline riimimäng kogumiku „Koidu kätes” (1993) tsükli „Porikuu sonetid” avaluuletuses. Tegu on omamoodi peegelriimidega, kus omavahel kõlavad kokku üksteise peegelpildis sõnad (vt pikemalt Lotman 2019: 350–351), näiteks nelikvärssides:

Mis väiklaste ja õelate inimeste riik
täis jaburust kõik suhted ükskõiksuse sammal
karm tihe hingel Tuhm veikleb lootuse kiir
vaid kiibitseja silmis kes kokkvel kui lammas

arg huntide käes keelepäräl pelk heakskiit
uut määgib hosiannat et kõrvadel valus
Saab triiki täis solki ka puhastatud tiik
heitmõtteist haisevhaljaks kasvab vesi sulav
(Traat 1993: 31)

Riimidega eksperimenteerib Contra, pannes kokku kõlama mitte üksnes värsside viimased sõnad, vaid ka sõnapaarid:

jõe peal nägin kolme sõpra
keerasid nad sõlme kopra
kasutades niidijuppe
küll ma tean neid juudi nippe
(Contra 2000: 19)

Kiastiliste tüvekorduste abil annab siin mänguline kõlainstrumentatsioon auto-metapoeeetilisel edasi luuletuse sisu, milleks ongi sõlme- ja keerdumine. Kivisildnik võtab aga luulekogus „Nagu härjale punane kärbseseen” (1996) ette korruga sonettide ja riimikunsti dekonstrueerimise. Ta koostab alliteratsioonil rajanevatest ja lõppriimideta rahvalaulude värssidest kaks 15-osalist sonetiseeriat. Riimina defineerib Kivisildnik värsi viimaste foneemide – milleks on vokaal – kokkulangemise skeemiga eaae/eaee/aie/aie (sümbol tähistab siin kokkukõlavat vokaali; Kivisildnik 1996: 807). Seega viib ta lõppriimi nõuded miinimumi – nii nappi kooskõla, kus riimi-partneritel võivad erineda kõik foneemid peale viimase, lisaks ka rõhud ja välted, ei ole võimalik kõrvariimina tajuda ning silmariimina on see võimalik vaid autori skeemi teades.

Kui XXI sajandi alguseks näib, et kirjalikus luules on riimi võimalused ammen-dunud ja pea kõik tunnustatud luuletajad kirjutavad vabavärsis, siis suulises pop-kultuuris on toimunud tõeline riimikunsti plahvatus. Uudsete muusikaplatvormi-dega (esmal SoundCloud ja YouTube, hiljem Spotify) on noorte seas muutunud aina populaarsemaks räpp, mis oli alternatiivsel skeenel hakanud levima juba 1990. aastate algul, ent just viimase kümnendiga on saanud peavooluks. Teiste räppkultuuridega sarnaselt (vrd Bradley 2009: 49–83; Sykäri 2017; Rose 1994: XIV) on eesti räpis pea-mine instrumentatsioonivõte riim, mis – nagu ilmneb siinse artikli analüüsisosast – laiendab selle vormilisi piire nii foneemilisel kui ka prosoodilisel tasandil, mängides ühtlasi riimiahelate ja suulise/kirjaliku värsi vahekorraga. Juba eesti esimesel hiphop-albumil, 1993. aastal ilmunud Cool D plaadil „O’Culo” paneb räppar hääldusega kokku kõlama pearõhulise ja rõhutu järgsilbi, mis ühtlasi on erivältelised: „Ja kui sulle ei meeldi, mida ma teen, / siis Cool D ütleb: käi perse” (Cool D 1993). Käesoleva sajandi räpparitest kasutab sedalaadi riime eriti Genka. Näiteks mõrvarlike riimide kirjutamisele pühendatud laulu „Jõhker veretöö Kärevere teemaja juures” avavärsi-des paneb ta suuliselt riimuma mitte üksnes liitsõna rõhulise eesosa ja tüvesilbi, vaid ka raskest silbist koosneva järelosa rõhutu järgsilbiga (*maantee* : *kaante*). Taolist strateegiat kohtab samuti Toe Tagi (Genka, Paul Oja, Revo) laulusõnades, näiteks: „autost ma ei räägi, saaks vähemalt jalgratta / mu tee heaoluni on raske kui kolgata” (Toe Tag 2004), seejuures eri rõhu- ja vältestruktuuriga sõnad (*jalggratta* : *kolgata*) hääldatakse sama tugevaks ja raskeks. Nii ei ole need riimid suulises luulekultuuris vastuolus Ain Kaalepi jt puhaste riimide eestkõnelejate reeglitega: kõrva jaoks puristide mõistes veatu ehk samavältelise riimi saavutamiseks muudetakse loomuliku keele hääldust, kui näiteks lühike ja rõhutu järgsilp kõlab teises või isegi kolmandas vältes. Lisaks mitmesugustele vormistrateegiatele, millest annab täpsema ülevaate järgnev analüüsisosa, avardataksegi räppkultuuris riimivõimalusi peale kõrvalekallete häälduses ka kirjakeele normide rikkumisega, kasutades vigaseid käändelõppe (nt „pole vaja antenni ei CNNi ei Eesmaa Enni”), angliksime (*räägitakse* : *stääbitakse*) ja fraasisisest keelevahetust (*paraneb kui vein* : *parem kui cocaine*). Räpp-poeetika tuuma kuulu-vadki üllatavad riimid ning see efekt luuakse korruga semantilisel ja vormilisel tasan-dil. Suuremad vabadused riimimisel on omased teisteski räppkultuurides. Nagu toob välja ameerika hiphopi uurija Alan Bradley (2009: 59), on suulisel luulel alati olnud kirjalikest vabamad riimireeglid, rajanedes pigem kõrvariimile.

Ka sotsiaalmeedialuules leidub riimis kirjutavaid autoreid, ent erinevalt räpp-artistidest kasutatakse seal pigem konservatiivseid, ohtralt ka kulunud riime (*meel : keel*) ning kohati esineb lausa tagasimineku XIX sajandi ärkamisaegse luule poetikasse, mida eelmisel sajandil on taunitud kui vaest või koguni puudulikku värside tehnikat (sellest pikemalt analüüsisosas).

3. Eesti riim: empiirilisi vaatlusi

3.1. Analüüsimetod ja valim

Siinse analüüsi metoodiliseks aluseks oleme võtnud eeskätt Põldmäe mudeli ning integreerinud sellesse Rajametsa käsituse kaaserõhulistest riimidest. Mitmes punktis, eriti varem kirjeldamata nähtuste osas tuli siiski nende käsitlusi täiendada. Põldmäest lähtuvalt oleme riimi analüüsinud foneemilisel, prosoodilisel ja sõnapiiritasandil.

Foneemitasandil loeme täisriimiks need riimid, kus tuumast alates on täpne foneemiline vastavus. Irdriimide puhul oleme eristanud eri vokaalidega kooskõlasid, kusjuures teeme vahet, kas vokaalid lahknevad rõhusilbis või riimi rõhutus osas, ning konsonandierinevustega kooskõlasid – siingi eristame lahknevust rõhu- või rõhutu silbi piiril.

Prosoodilisel tasandil täpsetes riimides on vastavuses ühesuguse välte- ja rõhustruktuuriga taktid, st selles kategoorias on kaks alatüüpi. Selle tasandi täpsustamiseks oleme analüüsinud rõhumustreid, eristades pearõhulisi (*varju : marju*) ja kaaserõhulisi (*sügisel : südamel*) riime ning lisaks neile selliseid riime, kus pearõhulised taktid kõlavad kokku kaaserõhulistega (*südamlikud : rikud*). Üksikutel juhtudel oleme leidnud sootuks rõhutuud järgsilbiriime (*hulgas : silmas*), neid oleme käsitlenud iseisva grupina.

Tabel 1. Valimite suurused autoriti.

Autor	Värsside arv	Riimiüksuste arv
Friedrich Reinhold Kreutzwald	624	224
Anna Haava	538	195
Marie Under	504	180
Valmar Adams	503	220
Artur Alliksaar	491	230
Ain Kaalep	555	249
Harald Rajamets	409	169
Indrek Hirv	519	209
Mait Vaik	521	226
Contra	510	225
Genka	535	218
Metsakutsu	523	206
Lauri Räpp	500	202
Kokku	6732	2753

Sõnapiiritasandil tekib irdumine täpsest riimist, kui riimid jagunevad ebasümmeetriliselt sõnapiiridega (nt liitriim mitteliitriimilise partneriga või poolitatud sõnad riimipositsioonis).

Meie teada ei ole varem nii detailselt eri parameetrite alusel mitte ainult Eestis, vaid üldse kusagil riimi analüüsitud, ka Põldmäe ei jõudnud teoreetilistest vaadetest statistiliste uuringuteni.

Tabel 1 esitab valimi suuruse ja autoriti analüüsitud riimiüksuste arvu. Valimites sisaldunud riimiüksuste arv varieerub sõltuvalt sellest, kui pikad on luuletuses riimiahelad või kas esineb orbriime. Näiteks XIX sajandi autoritele on sageli iseloomulik üle rea riimimine, klassikalises itaalia sonetis kätkevad aga 14 rida kokku ainult viit riimiahelat.

3.2. Foneemiliste vastavuste analüüs

Tabelis 2 esitatakse andmed foneemiliste kooskõlade ja kõrvalekallete kohta analüüsitud valimites, alustades XIX sajandi autoritega ja lõpetades XXI sajandi levi-luuletajatega. Täisriimide statistikasse on liidetud identriimid, mida on eesti poetikas käsitletud täpse riimi alaliigina.¹⁰ Kuna pikemates riimiahelates võivad esineda korraga mitu kõrvalekallet või täisriim ja mingi tasandi kõrvalekalle, moodustub mõnel autoril nendest mitu eraldi alagruppi. Kuivõrd aga nende esinemus pole üldpildi mõjutamiseks piisavalt suur, on need andmed koondatud mitut võtet tähistavasse tulpa.

Ilmneb mitu tähelepanuväärset tendentsi: kui Kreutzwaldil moodustavad foneemilised täisriimid veidi üle 70%, siis Haaval on nende osakaal kasvanud juba 90%-ni; pea maksimaalse täpsuse selles parameetris saavutas Kaalep. Samas on alates modernistlike voolude jõudmisest eesti luulesse leidunud luuletajaid, kes täisriimilisust ei taotle. Meie valimis esindab neid XX sajandi kirjalikus luules ennekõike Adams, kellele irdriimilisus on esteetiline nõue ning kelle valimis kohtab foneemilisi täisriime vaid veidi enam kui pooltel juhtudel, samuti Under, kelle valim moodustub nelikvärssides neljakordsete riimidega sonettidest – tõenäoliselt pidi ta nende saavutamiseks tegema järeleandmisi. Alliksaarel ja Rajametsal jääb foneemiliste täisriimide osakaal alla 90%,¹¹ samas kui Hirvel läheneb nende suhtarv taas Kaalepi omale.

¹⁰ See eesti riimis küllalt tavaline võte kaldub kõrvale opitzlikust normist, vrd: „Peale selle ei tohi meesriimide puhul viimane silp ja naisriimide puhul (nagu me neid varsti jaotame) kaks viimast silpi täht-tähelt kokku langeda [---]”; nii on Opitzi järgi keelatud näiteks riim *zeigen* : *erzeigen*, lubatud aga *erzeigen* : *zueneigen* (Opitz 2016: 149–150). Riimipartnerite viimase rõhusilbi täheerinevuse nõuet kohtab küll Visnapuu käsitluses, kelle jaoks ei ole *sine* : *sine* riim, vaid riimimäng (Visnapuu 1932b: 313), kuid hiljem levib vastupidine arusaam, et ident- ja homonüümriimid on täisriimi alaliigid (nt Põldmäe 1978: 260).

¹¹ Harald Rajametsa tõlkeriim on aga märksa rangem: foneemilisi täisriime on seal üle 97%, vastates sellega Kaalepi riimimudelile (vt ka Lotman, Lotman 2024).

Tabel 2. Foneemilised vastavused autoriti.

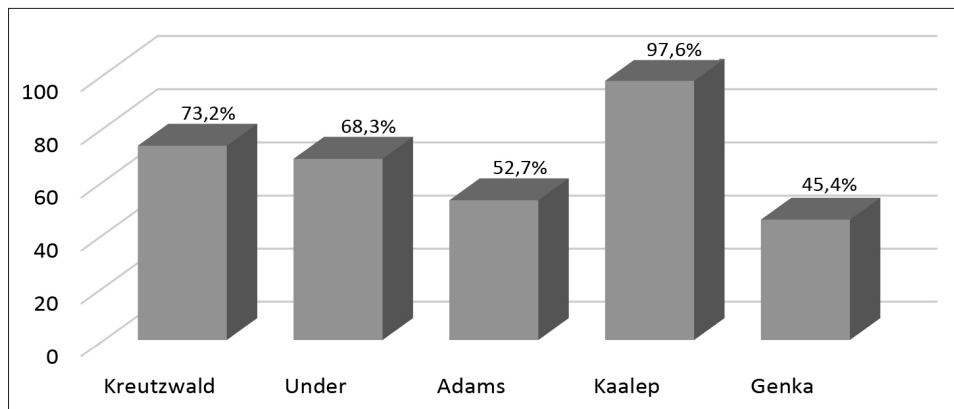
Autor	Erinevad rōhusilbi piiri-konsonandid	Erinevad rōhutu silbi piiri-konsonandid	Erinevad rōhutud vokaalid	Erinevad rōhu-vokaalid	Rōhutute järgsilpide riim	Täisriim	Mitu vōtet
Kreutzwald	5,8%	0,4%	0,9%	17,0%	0,0%	73,2%	2,7%
Haava	1,0%	0,0%	0,5%	6,2%	0,0%	89,7%	2,6%
Under	1,1%	0,6%	0,0%	9,4%	0,0%	68,3%	20,6%
Adams	9,1%	15,5%	9,1%	2,3%	0,0%	52,7%	11,4%
Alliksaar	9,1%	3,9%	0,0%	0,0%	0,0%	86,1%	0,9%
Kaalep	0,0%	2,0%	0,0%	0,0%	0,0%	97,6%	0,4%
Rajamets	1,8%	1,2%	0,6%	1,2%	0,0%	89,9%	5,3%
Hirv	1,0%	0,0%	0,0%	1,4%	0,0%	93,3%	4,3%
Vaik	36,7%	5,3%	0,0%	8,4%	0,0%	44,7%	4,9%
Contra	3,1%	6,7%	0,0%	2,2%	0,4%	79,6%	8,0%
Genka	18,5%	7,9%	0,5%	5,1%	0,5%	45,4%	22,2%
Metsakutsu	26,6%	14,1%	3,0%	1,0%	0,0%	18,6%	36,7%
Räpp	32,2%	3,5%	0,0%	8,4%	0,0%	43,6%	12,4%

Selge muutuse on toonud leviluule: nii Vaigu, Genka kui ka Rāpi riimides moodustavad foneemitasandi täisriimid alla poole valimist, seejuures on neil kolmel eri kümnendite ja/või eri luulelaadide esindajal see osakaal üsna sama, jäädes umbes 44–46% piiresse. Seega on võrreldes Haava, Kaalepi ja Alliksaarega nende luules foneemiliselt täpseid riime pea poole võrra vähem. Teistest veelgi järsem langus on selles parameetris Metsakutsul, kellel jääb täisriimide osakaal alla 20%.

Foneemitasandi riimistrateegiate detailsemas analüüsis ilmnes, et suurima irdriimirühma Kreutzwaldi luules moodustavad eri rōhuvokaalidega (nt *ära* : *tera*, *meid* : *rändajaid* tüüpi) riimid, mis moodustavad koguni 17% riimidest. Selliseid riime esineb kirjanduslikest luuletajatest ka Haaval ja Underil, ehkki märksa vähem, ning erandjuhtudena Adamsil, Rajametsal ja Contral. Kreutzwaldi sageduselt järgmine kõrvalekalle asub rōhusilbipiiri konsonantides (ligi 6%), nt *ripul* : *widewikul*. Taolist vabadust lubavad kirjanduslikest luuletajatest rohkem ainult Adams ja Alliksaar (mõlemal 9%), ülejäänutel leidub seda üksnes erandina, Kaalepil mitte kordagi. Rōhututes silpides, nii vokaalides kui ka konsonantides leidub Kreutzwaldil ja Haaval üksikuid kõrvalekaldeid, vähe esineb neid ka Underil, Rajametsal ja Kaalepil. Samas Adamsil asub märkimisväärne osakaal kõrvalekalletest nimelt neis, nt vokaalides *mōōgas* : *hōōgus*, ja konsonantides *vahend* : *tahet*. Kõige rangemini järgib rōhutute silpide vastavust Hirv. Sarnased mudelid on Alliksaarel ja Contral: mõlemad lubavad kõrvalekallet konsonantides, kuid mitte vokaalides.

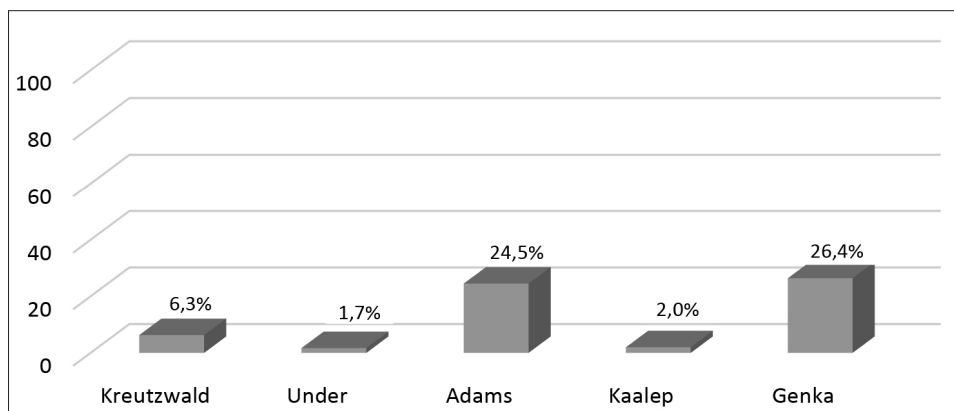
Kui kirjanduslike autorite luules valdasid foneemiliselt täpsed riimid, siis levi- luules langeb nende osakaal alla 50%. Järgnevalt vaatleme, milliste riimitüüpide arvel see kahanemine on tulnud. Joonisel 1 on näha, et täisriimi osakaal Genka loomingus

on võrdluses kirjanduslike luuletajatega oluliselt langenud, olles madalam mitte ainult Kreutzwaldi, vaid ka teadlikult täisriimilisuse vähendamise nimel töötanud Adamsi näitajast.

Joonis 1. Foneemiliselt täpse riimi osakaal eri ajastute autoritel.

Täpse riimi kõrval on Genka ja Metsakutsu tekstides olulisel kohal konsonandikõrvalekalletega riim, mida leidub enam kui veerandis nende riimidest (vt ka joonist 2).

Joonis 2. Konsonandikõrvalekalletega riimide osakaal eri ajastu autoritel.

Ülejäänud kõrvalekalletest ligi pooltel juhtudel on Genka luules tegu assonantsriimidega, kus kõrvalekalded asuvad korraga nii rõhusilbi kui ka rõhutu silbi piirkonsonantides, nt *tunnelit* : *rocksummerit*. Väga harva esinevad kõrvalekalded korraga vokaalses ja konsonantses osas, nt *lehti* : *tehtud*. Lisaks leidub ahelaid, kus on koos mitu riimitüüpi – valdavalt sisaldavad need vähemalt ühte täisriimilist paari, millega riimub ka üks või mitu riimipartnerit kõrvalekaldega konsonantides, nt *veidi* : *kleidi* : *beibi*. Kreutzwaldiga võrreldes on mõlema räppari tekstides tunduvalt väiksem lahknevate vokaalidega riimide osakaal (alla 10%), nt *tõestama* : *äestama*.

Seevastu Instagrami-luuletaja Räpi tekstides ei ole foneemiliste riimistrateegiate pilt nii kirev. Enam kui kolmandikus värssides kasutab ta assonantsriimi, enamasti erinevusega rõhusilbi piirikonsonantides (*videvikku* : *minevikku*), ning konsonantriimide osakaal jääb sarnaselt Genkaga veidi alla 10%, nt *tänavad* : *säravad*.

Niisiis on foneemilise tasandi täpsemad riimid meie valimis kirjanduslikel autoritel, aga pilt muutub, vaadeldes seda, milliseid sõnu ja takte on autorid riiminud.

3.3. Pearõhu-, kaasarõhu- ja rõhutu järgsilbi riimid

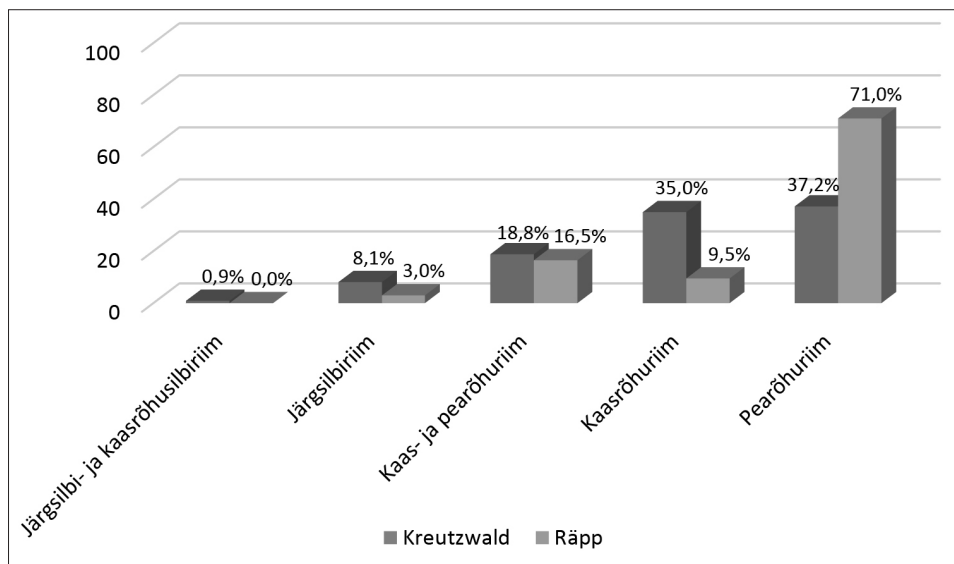
Tabelis 3 on esitatud riimide eri tüüpide rõhumustrite osakaal autorite kaupa.

Tabel 3. Eri tüüpide rõhkude jaotus riimiüksustes autori: JSR – järgsilbiriim, JPRR – järgsilbi- ja pearõhuriim, JKRR – järgsilbi- ja kaasarõhuriim, KPRR – kaas- ja pearõhuriim, KRR – kaasarõhuriim, PRR – pearõhuriim.

Autor	JSR	JPRR	JKRR	KPRR	KRR	PRR
Kreutzwald	8,1%	0,0%	0,9%	18,8%	35,0%	37,2%
Haava	0,0%	0,0%	0,0%	16,4%	28,2%	55,4%
Under	0,0%	0,0%	0,0%	33,9%	10,0%	56,1%
Adams	0,0%	0,0%	0,0%	18,6%	4,5%	76,8%
Alliksaar	0,0%	0,0%	0,0%	41,6%	6,1%	52,4%
Kaalep	0,0%	0,0%	0,0%	23,3%	2,0%	74,7%
Rajamets	0,0%	0,0%	0,0%	17,8%	3,0%	79,3%
Hirv	0,0%	0,0%	0,0%	37,3%	4,8%	57,9%
Vaik	0,0%	0,0%	0,0%	10,3%	2,2%	87,4%
Contra	0,0%	0,0%	0,0%	25,0%	3,6%	71,4%
Genka	0,9%	0,0%	0,0%	23,5%	16,1%	59,4%
Metsakutsu	0,0%	0,5%	0,0%	28,4%	1,5%	69,7%
Räpp	3,0%	0,0%	0,0%	16,5%	9,5%	71,0%

Meie valimi ajaliselt esimese autori, Kreutzwaldi luules moodustab pearõhuriimide osakaal üksnes 37,2%, ning selles jääb ta erandlikuks: nende osakaal kasvab märgatavalt juba Haava luules, ulatudes 55%-ni, ning Adamsil, Kaalepil ja Rajametsal ületab pearõhuriimide osakaal juba 70%. Ka leviluuletajatel on selliste riimide osakaal kõrge ning kõigist autoritest enim leidub pearõhuriime Vaigu värssides, kus nende osakaal ulatub ligi 90%-ni, st valdavalt riimib ta sõnu, mitte muutelõppe, nagu see oli iseloomulik Kreutzwaldile. Kaas- ja pearõhuriime riimivad üksteisega enim Alliksaar ja Hirv (u 40%), kõige vähem esineb selliseid riime Vaigul (10%). Flektiivriimide osakaal on suurim Kreutzwaldil (35%), alla 5% leidub neid Adamsi, Kaalepi, Rajametsa, Hirve, Vaigu, Contra ja Metsakutsu luules. Nii saab märkida tendentsina, et riimikunstis on toimunud liikumine muutelõpuriimidel sõnade riimimisele.

Joonisel 3 võrdleme Kreutzwaldi ja Räpi riimide rõhumustreid.

Joonis 3. Pearõhu-, kaasrõhu- ja rõhutu järgsilbi riimid Kreutzwaldil ja Räpil.

Kui ülejäänud autoreil, nii kirjanduslikel kui ka leviluuletajatel, toimub jagunemine pearõhuriimideks, kaasrõhuriimideks ning pea- ja kaasrõhuriimideks, siis Rapp elustab riimitüübi, mida kasutas veel Kreutzwald, aga mitte enam Haava, s.o järgsilbiriimi. Siinkohal on vajalik lisada, et järgsilbiriime eristasime lihtsalt juhuslikest heakõladest riimiskeemide abil, st kui skeemi järgi pidi mingil positsioonil asuma riim, siis nõnda me seda tõlgendasime, seda enam, et eriti Kreutzwaldi skeemid on väga reeglipärased. Näeme, et 1%-s värssidest riimib Kreutzwald rõhutuid järgsilpe kaasrõhuliste silpidega, näiteks *teretades : kahwates*, kus kokku kõlavad ainult muutelõpud, millest ühele langeb kaasrõhk, teine on aga rõhutu. Enam kui 8%-l juhtudest riimib ta rõhutuid järgsilpe omavahel, nt *põrmu : lindu, warjud : surnud, lahkelt : kiirelt* jne, ning Rapi värssides on selliste riimide osakaal pisut üle 4% (nt *põles : suves, nime : tule, kinni : sunnil*). Üsna võrdselt leidub mõlema luules kaas- ja pearõhuriimi, lahketakse aga täpsete pearõhuriimide kasutuses: Kreutzwaldil on neid enam-vähem sama palju kui täpseid kaasrõhuriime, Rapp eelistab selgelt pearõhuriime.

3.4. Prosoodiline tasand

Prosoodilisel tasandil täpses riimis langevad kokku nii rõhud kui ka välted. Tabel 4 annabki ülevaate, millised on prosoodiliselt täpsete riimide osakaalud eri autoritel.

Andmetest nähtub, et kõigil vaadeldud autoritel on rõhuline ja välteline täpsus üks kindlamaid riimimise kriteeriume, ühtlasi on prosoodiline tasand ainus, kus täpsete riimide osakaal moodustab kõigil üle poole. Ehk pisut üllatuslikult on siin madalaimate näitajatega Under, Alliksaar ja Hirv, jäädes alla nii leviluuletajaile kui ka XIX sajandi autoritele, kuid nende puhul on peapõhjus sage liitsõnade kasutus.

Nimelt on graafikul eristatud rõhke kaheastmeliselt, pea- ja kaasrõhke, mis tekitab liitsõna riimimisel liitsõnaga rõhuerinevuse. Kreutzwaldi ja Haava prosoodiliselt täpsed riimid on umbes pooltel juhtudel kaasrõhuriimid: omavahel on riimima pandud kaks või enam kaasrõhulist takti, näiteks *armastab : teretab*. Enim prosoodiliselt täpseid riime leidub hoopis Vaigu luules, kes mäletatavasti kasutas vaadeldud autoritest kõige rohkem ka pearõhuriime: nende, samuti prosoodiliselt täpsete riimide osakaal tema luules on umbes 90%, näiteks on Vaigule omased assonantsriimid *tuppa : hukka*, aga ka foneemilised täisriimid *õed : jõed*.

Tabel 4. Riimide prosoodiline struktuur autoriti.

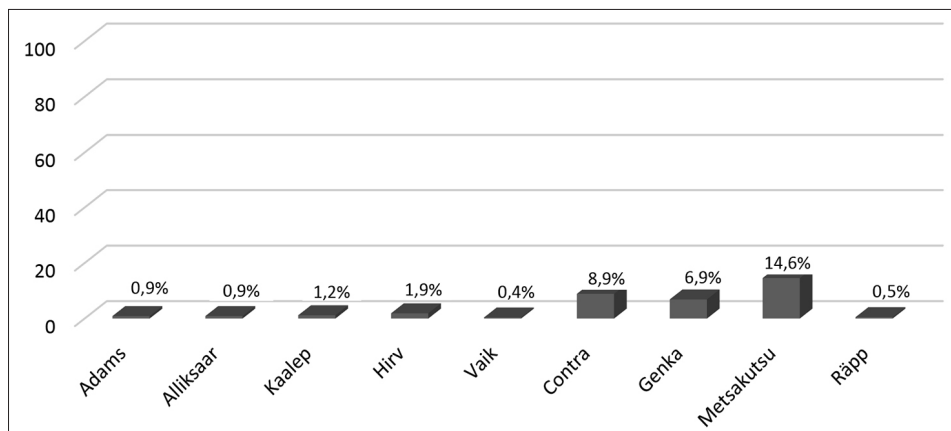
Autor	Erinevus rõhus	Erinevus rõhus ja vältes	Erinevus vältes	Täisriim	Erinevus taktis	Mitu võtet
Kreutzwald	8,9%	12,9%	4,5%	73,7%	0,0%	0,0%
Haava	13,3%	4,1%	2,1%	80,5%	0,0%	0,0%
Under	12,2%	1,7%	6,7%	55,0%	0,0%	24,4%
Adams	15,1%	8,7%	8,7%	66,2%	0,0%	1,4%
Alliksaar	31,6%	10,4%	3,0%	53,2%	0,0%	1,7%
Kaalep	21,0%	0,4%	0,8%	75,0%	0,0%	2,8%
Rajamets	9,5%	0,0%	0,0%	81,7%	0,0%	8,9%
Hirv	25,8%	2,4%	1,4%	59,3%	0,0%	11,0%
Vaik	10,3%	1,3%	0,9%	87,4%	0,0%	0,0%
Contra	23,7%	0,4%	2,7%	72,3%	0,0%	0,9%
Genka	14,2%	6,9%	6,4%	67,9%	0,5%	4,1%
Metsakutsu	18,0%	10,2%	7,3%	61,2%	0,0%	3,4%
Räpp	12,5%	4,5%	8,0%	75,0%	0,0%	0,0%

Prosoodilisest lahknevusest tuleks eraldi käsitleda erivälteisi riime. Kreutzwaldi luules leidub neid ligi 5%, nt *wahutes : mees*, nende osakaal langeb Haava luules 2%-ni ja on vaadeldud XX sajandi autoritest pea olematu Kaalepi, Rajametsa ja Vaigu tekstides. Muutus toimub XXI sajandil, kui Genka ja eriti Räpp võtavad seda tüüpi riimid uuesti kasutusele, näitajad vastavalt 7% ja 8%. Tuleb aga märkida, et suulises räppluules hääldatakse eri kvantiteediga sõnad alati samavälteiselt, markantseks näiteks *saagi : vajaagi* Genka repertuaarist.

3.5. Liit-, liht- ja lahkriimilisus

Viimase parameetrina käsitlesime liitsõnade liit-, liht- ja lahkriimilisust. Joonisel 4 on esitatud andmed nende luuletajate kohta, kelle valimites esines liitriime.

Sõnapiir osutus meie materjalis ootamatult tugevaks riimipiiri tähistajaks: liitriimid puuduvad Kreutzwaldi, Haava, Underi ja Rajametsa valimites ning teistel kirjanduslikel autoritel esinevad need üksikute eranditena, nagu Alliksaarel *viib su : tiibu*. Ainsad siin analüüsitud autorid, kelle riimivõtete hulka kuulub kindlalt liitriim, on räpparid Genka, nt *biit siin : viitsi : jeansid, marmor on : kormoron*, ja Metsakutsu, nt *kiindumust : liimi must*.

Joonis 4. Liitriimide esinemus eri ajastu autoritel.

Võrreldes joonisel 4 väljatooduga on veelgi erandlikumad mittevõrdsilbilised ehk lahkriimid: neid esines vähegi märkimisväärsel hulgal üksnes Adamsi luules (4,6%) ning üksikute eranditena Genka luules.

4. Kokkuvõtteks

Eesti riimikultuuri kujunemisloo oluline tegur on olnud mitmel tasandil väljenduv riimimisraskuste kompleks. Luuletajad on nende keerukuste võitmiseks üritanud leida keelest uusi võimalusi või otsinud teid poeetiliste nõuete vastavusse viimiseks keelelise tegelikkusega. See on toonud kaasa korduvaid esteetiliste orientatsioonide ja eelistuste kokkupõrkeid: on veendunud täisriimi pooldajaid ning neid, kellele täisriimi n-ö mehaaniline kokkukõlksumine tundub kulunud ja vanamoeline ning kes näevad irdriimis väljapääsu kõlalisest monotoonsusest. Samas on irdriimide kaitsjad sageli normatiivsed, kehtestades uusi reegleid, kuidas on õigem riimida. Näiteks kuulutas Valmar Adams korraka täisriimide lõppu ja uusriimide sündi: „Täpse pärisriimi kunst on lakanud olla kunst. Saabub ebatäpse riimi kunst, vabam, maitstavam ja raskem eelmisest.” Sealjuures esitab ta nõuded irdriimile sama normeerivalt ja kohustuslikuna, nagu varasemad autorid rääkisid täisriimist: „Uusriimi tarvitamine on lubat ainult tõsiselle luuletajale, seda tuleb tarvitada diskreetselt ning ainult siis, kui ta orgaaniliselt kasvand luuletaja isikust ja ainest.” (Adams 1924: s. p.) Nii on eri perioodidel valitsenud vastakaid eelistusi.

Uurimuse jaoks välja töötatud kolmetasandiline analüüs näitas, kuidas eesti riimikaanon on ajas teisenenud ning milliseid põhimõtteid on eri ajastute ja väga erinevate luulelaadide autorid rakendanud. XIX sajandil on ülekaalus foneemiline täisriim, iseloomustades ligi kolmveerandit Kreutzwaldi valimist ja tõustes pea 90%-ni Haava valimis. Peamise kõrvalekaldena kohtab eri rõhuvokaalidega riimi, lisaks esineb Kreutzwaldil küllalt sageli erinevate rõhusilbi piirikonsonantidega riim. Rõhututes silpides on kõrvalekalded üksikud erandid.

Prosoodilisel tasandil ilmnes, et vaadeldud XIX sajandi autorid on vabalt kasutanud pea- ja kaasrõhulisi riime, mis on sageli esitatud üle rea, riimides meesriimi positsioonil leksikaale ja naisriimi omal muutelõppe või vastupidi, näiteks Kreutzwaldi värsid: „Pois rõõmustab, kui nemad kiirelt / Seal alla woolawad, / Ja kui n'ad kaldalt õilme piirelt / Ta tuju maaliwad.” (Kreutzwald 1865: 27) Tegu on üsna reeglipärase võttega ja sellest tulenevalt on prosoodiliselt täpsete riimide osakaal mõlema tolle sajandi autori tekstides väga suur. Samaväetelise riimi nõuet veel ei ole: eriti Kreutzwald lubab endale küllalt tihti eriväetelisi riimipaarilisi.

Teistsugune pilt avaneb XX sajandi ilukirjanduslikus luules, kus tekib kaks suunda: täisriime taotlev mudel, mida meie uurimuses esindavad Kaalep, Rajamets ja Hirv, ning mitmesuguseid vabadusi lubavad, aga samal ajal lähemal vaatlusel siiski erinevad mudelid (meie materjalis Under, Alliksaar ning ennekõike Adams). Samuti kasvab pearõhuriimide osakaal, mis Adamsi, Kaalepi ja Rajametsa valimist moodustab kolmveerandi või isegi enama. Kui Kreutzwaldil leidis rõhu alusel viis riimtüüpi, siis käsitletud XX sajandi autoritel jagunevad riimid üsna eranditult pearõhuning pea- ja kaasrõhuriimide vahel – selgelt eelistatakse riimida pigem sõnu kui takte. Teistest erinevad aga Under, Alliksaar ja Hirv, kes riimivad vabalt ka pea- ja kaasrõhulisi takte. Contra näitajad sarnanevad küllaltki Kaalepi muustriga, vaid pisut väiksema pearõhusilbiriimi osakaaluga. Kõige rangemalt jälgib riimipaariliste vältet Kaalep, tarvitades eriväetelisi riime üksikutel erandjuhtudel.

Olukorda toob muutuse leviluule, seejuures on huvitav, et täiesti eri stiilides – rokkmuusika laulusõnad, räppluule tekstid ja Instagrami-luule – ilmneb sarnaseid tendentse. Esiteks on kõigis kolmes foneemilise täisriimi kasutus võrreldes Alliksaare ja Kaalepiga langenud ligi kolm korda, selle osakaal moodustab Vaigul, Räpil ja Genkal umbes veerandi, mis jääb alla isegi XIX sajandi autoreile. Teine tähelepanuväärne tendents on eri konsonandikõrvalekalletega riimide osakaalu kasv. Samuti tulevad leviluules uuesti kasutusele eri rõhuvokaalidega riimid. Täielikult puudusid alates Kreutzwaldist kuni Genkani järgsilbiriimid, mida viimase tekstides leidub üksikutel puhkudel, kuid Räpi luules juba arvestataval määral.

Kokkuvõttes ilmnes meie uurimuses, kuidas kirjanduslikus luules tekib mitu suunda: ühelt poolt pürg täiusliku, nii foneemi-, rõhu- kui ka vältestruktuurilt täpse riimi poole ning teisalt vastupanu automatiseerimisele, nn kulunud riimidele. Viimaste kümnendite leviluules, nii suulises räppluules kui ka Instagrami-luules, on võetud tarvitusele strateegiad, mis esinesid viimati XIX sajandi luules ning mida võib vaadelda vastavalt maitsele kas ebapuhaste riimidena või hoopis monotoonsusest päästva riimirikkusena. Eriti huvitav ongi selles mõttes räppluule, milles on kasutatud kõiki varem väljakujunenud riimivõttestiku mitmekesisustamise strateegiaid: XIX sajandi riime, Adamsi ja Visnapuu tüüpi uusriime, täisriime, uuendusena ka keelenormidest hälbimist. Kui XX sajandi alguse modernistid üritasid vältida eelmise sajandi riimikaanonit ning arbuja Alver vastandus nii XIX sajandi riimidele kui ka modernistlikele uusriimidele, siis räppluules selliseid tendentse ei ole: siinkohal ei saa rääkida vastandumisest varasematele eesti kaanonitele, vaid läänelikest eeskujudest, millele eesti räppriimi esteetika suuresti toetub. Selle põhjustena võib nimetada ühelt poolt asjaolu, et leviluuletajad ei ole tõenäoliselt varasema riimialase

teoreetilise diskussiooniga kursis ning seega pole neil kirjanduslike luuletajate piiranguid ega tabusid, teisalt on nende teadlik siht demonstreerida võimalikult suurt riimirikkust. Selleks lubavad nad endale iga võimalikku poeetilist vabadust ja nii on üsna ootuspärane, et esindatud on ka XIX sajandi riimivõtted.

Lõpuks on huvitav märkida sedagi, et kui ülejäänud autorid kuuluvad püsivalt ühte, siis Vaik kuulub mõnes arvestuses ühte, mõnes teise luulelaadi: tema irdriimide poeetika on sarnane Genka ja Räpi omaga, ent prosoodiliselt täpsete riimide ja pearõhuliste riimide kasutuselt kuulub ta selgelt kirjanduslikku luulesse.

Artikli valmimist on toetanud Eesti Teadusagentuuri uurimisprojekt „Lüürilise luule tegur väikeste kirjanduste kujunemisel“ (PRG1106) ja rahvusteaduste baasfinantseering (PHVKU24914). Oleme tänulikud artikli retsensendile tähelepaneliku lugemise ning paranduste ja täienduste eest.

HELIPLAADID

Metsakutsu 2016. Kuhu koer on maetud. Universal Music Group.

Toe Tag 2004. Legendaarne. MFM Records.

VEEBIVARAD

Cool D 1993 = Cool D. O'Culo. <https://www.youtube.com/watch?v=wgltfW6q-ms>

Räpp = Instagram: Lauri Räpp. <https://www.instagram.com/laurirapp/>

KIRJANDUS

Aavik, Johannes 1907. Rütmus ja riim. – Meie Aastasada 11, lk 2; Meie Aastasada 12, lk 1–2.

Aavik, Johannes 1922. Puudused eesti uuemas luules. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus.

Adams, Valmar 1924. Suudlus lumme. Tartu: Sõnavara.

Alliksaar, Artur 1997. Päikesepillaja. Tartu: Ilmamaa.

Bergmann, Jaan 1878. Luuletuskunst I. Lühikene õpetus luuletuste koorest. – Eesti Kirjameeste Seltsi aastaraamat, 6. ak. Toim Mihkel Veske. Tartu: Eesti Kirjameeste Selts, 36–48.

Bradley, Alan 2009. Book of Rhymes: The Poetics of Hip Hop. New York: Basic Books.

Brockmann, Reiner 2000. Teosed. Πειραρον Βροκμαννου ποιηματα. Reineri Brocmanni Opera. Reiner Brockmann's Werke. Koost, toim Endel Priidel. Tartu: Ilmamaa.

Contra 2000. Luulet. – Vikerkaar, nr 7, lk 17–20.

Contra 2001. Suusamütsi tutt. Luulet aastatest 1974–2000. Urvaste: M. Konnula.

Frey, Peter Heinrich von 1813. Ueber die Ehstnische Poesie. – Beiträge zur genauern Kenntniß der ehstnischen Sprache. Zweites Heft. Pernau: Gotthardt Marquardt, lk 15–43.

Haava, Anna 1888. Luuletused. Tartu: K. A. Hermann.

Hirv, Indrek 2000. ööpäev. Tallinn: Virgela.

Jürgenstein, Anton 1925. Kirjandusest. Vilmar Adams: Suudlus lumme. – Postimees 2. I, lk 3.

Kaalep, Ain 1959. Eesti keele fonoloogilise struktuuri ja eesti värsiõpetuse suhetest. – Emakeele Seltsi Aastaraamat 1958, kd IV, lk 110–126.

- Kaalep, Ain 2008.** Muusad ja maastikud. Luuletusi aastaist 1945–2008. Tallinn: Tänapäev.
- Kaevats, Mihkel 2006.** Täiuse vabadusse pagemine. – Postimees 15. XII, lk 21.
- Kivisildnik 1996.** Nagu härjale punane kärbseseen. Tartu: Eesti Kostabi Selts.
- Kolk 2023.** Ants Orase kriitikaahind. – Kirjanduslinn Tartu.
<https://www.youtube.com/watch?v=pYYyBbMO0AE>
- Kreutzwald, Friedrich Reinhold 1865.** Wiru lauliku laulud. Kokupannud ja väljaannud F. R. Kreutzwald. Tartu: H. Laakmann.
- Kreutzwald, Friedrich Reinhold 1953.** Laulud. Tallinn: Eesti Riiklik Kirjastus.
- Kruus, Oskar 1962.** Kuidas tuli Majakovski Eestisse. Mõningaid seoses olevaid kirjandusloolisi üksikküsimusi. – Keel ja Kirjandus, nr 10, lk 577–590; nr 11, lk 656–664.
- Liiv, Juhan 1989.** Sinuga ja sinuta. Tallinn: Eesti Raamat.
- Lotman, Maria-Kristiina 2016.** Martin Opitz ja eesti luule: katkestamatuse kultuur. – Martin Opitz, Raamat saksa luulekunstist. (Bibliotheca artis poeticae.) Tlk, komment Kai Tafenau, M-K. Lotman. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, lk 221–239.
- Lotman, Maria-Kristiina; Lotman, Rebekka 2022.** Rhyme in Estonian poetic culture. – Rhyme and Rhyming in Verbal Art, Language, and Song. (Studia Fennica Folkloristica 25.) Toim Venla Sykäri, Nigel Fabb. Helsinki: Finnish Literature Society, lk 134–152.
<https://doi.org/10.21435/sff.25>
- Lotman, Maria-Kristiina; Lotman, Rebekka 2024.** Riimirajad ja riimimetsad. Harald Rajamets 100. – Keel ja Kirjandus, nr 5, lk 498–501.
- Lotman, Rebekka 2004.** Riimid eesti sonetis 1940–1968: semantiline aspekt. Tallinn: Tallinna Ülikool. [Bakalaureusetöö. Käsikiri.]
- Lotman, Rebekka 2017.** The patterns of the Estonian sonnet: periodization, incidence, meter and rhyme. – Studia Metrica et Poetica, kd 4, nr 2, lk 67–124.
<https://doi.org/10.12697/smp.2017.4.2.04>
- Lotman, Rebekka 2019.** Eesti sonett. (Dissertationes litterarum et contemplationis comparativae Universitatis Tartuensis 19.) Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Maantee, Paul 1959.** Riimist. – Looming, nr 3, lk 444–461.
- Mäger, Mart 1971.** Riimi üldküsimusi. – Looming, nr 1, lk 123–132.
- Opitz, Martin 2016.** Raamat saksa luulekunstist. (Bibliotheca artis poeticae.) Tlk, komment Kai Tafenau, Maria-Kristiina Lotman. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Otsus, Udo 1969.** Mõningaid märkmeid riimist. – Looming, nr 1, lk 138–144.
- Pertmann 1932** = E. N. Laul ja riim. Alliteratsioon, assonants ja lõppriim. Riimide mitmekesidus uuemas luules. – Sõnapilt. Piltidega ilustatud ajakiri hinnata kaasandeks „Pärnu maale” 7. VIII, lk 7.
- Puškin, Aleksandr 1972.** Luuletused. Poemid. Tlk Betti Alver. Tallinn: Eesti Raamat.
- Põldmäe, Jaak 1978.** Eesti värsiõpetus. Tallinn: Eesti Raamat.
- Rajamets, Harald 1959.** Mõningaid märkusi riimi kohta. – Looming, nr 10, lk 1571–1578.
- Rajamets, Harald 1997.** Aeg astuda. Vemmalvärssse, puhuluulet. Tallinn: Varrak.
- Rose, Tricia 1994.** Black Noise: Rap Music and Black Culture in Contemporary America. Hanover, N.H.: University Press of New England.
- Ross, Kristiina 2013.** Riimi sunnil sündinud elukas. – Keel ja Kirjandus, nr 7, lk 522–528.
<https://doi.org/10.54013/kk668a4>

- Sykäri, Venla 2017.** Beginning from the end: Strategies of composition in lyrical improvisation with end rhyme. – *Oral Tradition*, kd 31, nr 1, lk 123–154.
<https://doi.org/10.1353/ort.2017.0004>
- Teras, Pire 2012.** Eesti diftongid spontaankõnes. – *Emakeele Seltsi aastaraamat*, kd 57, lk 235–248. <https://doi.org/10.3176/esa57.11>
- Traat, Mats 1993.** Koidu kätes. Luulet 1989–1993. Tallinn: Kupar.
- Under, Marie 1917.** Sonetid. Tallinn: Siuru.
- Vaik, Mait 2012.** Kõigil on alati õigus. Tallinn: Puiestee.
- Vask, Inno 1925.** Meie kirjandusliku kriitika pankrott. Tartu: Sõnavara.
- Viiitso, Tiit–Rein 2003.** Phonology, Morphology and Word Formation. – *Estonian Language*. (Linguistica Uralica. Supplementary series 1.) Toim Mati Erelt. Tallinn: Estonian Academy Publishers, lk 9–92.
- Viiitso, Tiit–Rein 2008.** Liivi keel ja läänemeresoome keelemaastikud. Tartu–Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus.
- Visnapuu, Henrik 1932a.** Eesti riimi murrang. – *Looming*, nr 5, lk 579–593.
- Visnapuu, Henrik 1932b.** Tähelepanekuid ja märkmeid riimist. – *Looming*, nr 3, lk 311–322.
- Väljataga, Märt 2015.** Tõlkida värssi. – *Tõlkija Hääl*, kd III, lk 47–63.

Maria-Kristiina Lotman (snd 1974), PhD, Tartu Ülikooli klassikalise filoloogja kaasprofessor (Lossi 3, 51003 Tartu), maria.lotman@ut.ee

Rebekka Lotman (snd 1978), PhD, Tartu Ülikooli kultuuriteaduste instituudi maailmakirjanduse kaasprofessor (Ülikooli 16, 51003 Tartu), rebekka.lotman@ut.ee

---

Rhyme in Estonian poetic culture: Theories and practices

Keywords: rhyme, rhyme analysis, literary rhyme, popular rhyme, Estonian poetry, poetics

In the early periods of Estonian literary poetry, rhyme was almost an integral aspect of verse. However, since the late 1950s, its significance in written poetry has gradually diminished, relegating it to a marginal position by the end of the 20th century. Contemporary acclaimed poetry collections of the 21st century predominantly feature free verse, while rhyme remains prominent in popular poetry styles like pop music lyrics, stage poetry, social media poetry, and hip-hop. Consequently, the theoretical discourse on rhyme has also resurfaced as a relevant issue.

This article has two objectives. The first objective is to provide an overview of the language-based issues related to Estonian rhyme, previous approaches to rhyme, and the development of Estonian rhyming poetry from the 17th century to the present day. The second objective is to establish a new methodology for studying the formal structure of Estonian rhyme, analyzing it at the phonemic, prosodic, and word boundary levels. This methodology is applied to the statistical analysis of end-rhyme

poetry by authors from various periods, ranging from the second half of the 19th century to contemporary popular poetry.

The research reveals two different operational directions in poetry – on the one hand, the aspiration towards perfect rhyme, accurate in both phonemic and durational structure, and on the other hand, resistance to automation and the use of “worn-out” rhymes, employing all possible freedoms in rhyming techniques. It is noteworthy that in the popular poetry of the new era, strategies found in the poetry of the 19th century are being revived. Rap poetry, in particular, is rich in rhyming techniques, incorporating all previously established diversification strategies, from full rhymes to various modernist experiments.

■ **Maria-Kristiina Lotman** (b. 1974), PhD, University of Tartu, Associate Professor of Classical Philology (Lossi 3, 51003 Tartu), maria.lotman@ut.ee

■ **Rebekka Lotman** (b. 1978), PhD, University of Tartu, Institute of Cultural Research, Associate Professor of World Literature (Ülikooli 16, 51003 Tartu), rebekka.lotman@ut.ee